

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1892–1939)

PEDAGOGICAL ACTIVITY OF SISTERS SERVANTS OF MARRY IMMACULATE IN THE EASTERN GALICIA (1892–1939)

У статті проаналізовано освітньо-виховну діяльність згромадження Сестер служебниць Непорочної Діви Марії УГКЦ у Східній Галичині від моменту заснування ордену в 1892 р. й до початку Другої світової війни. У публікації розглянуто один із пріоритетних напрямів діяльності згромадження ССНДМ – працю з дітьми в дошкільних закладах (захоронках), сиротинцях і школах. Прослідковано також педагогічну діяльність сестер у захоронках, що ґрунтувалася на фребелівській методиці виховання дітей, яка вважалася передовою і була визнана тодішніми державними органами. У дослідженні проаналізовано «Правила ССНДМ», що регламентували не лише життя чернечої спільноти, а й працю з дітьми, зокрема в захоронках. Метою навчально-виховного процесу в захоронці був усебічний розвиток дитини з урахуванням її індивідуальних і вікових особливостей. Готуючись до праці в захоронках, сестри здобували професійну педагогічну підготовку у відповідних державних чи приватних навчальних закладах. У статті розглянуто також особливості заснування захоронок, розвиток їх мережі на території Львівської, Перемишльської та Станіславської єпархій. З'ясовано також опіку черниць над сиротами, кількість яких зростає в разі з огляду на Першу світову війну. З думкою про дівчат-сиріт ССНДМ засновували професійні школи, що мали на меті дати дітям необхідні знання для набуття професії. Згодом сестри поширили свою працю також на вселюдні школи, однак їх розвитку завадила Друга світова війна. Навчальні заклади згромадження Сестер служебниць Непорочної Діви Марії були важливою ланкою української освіти, що не лише надавали фахові знання, покращували інтелектуальний рівень дітей, а й відіграли важливу роль у збереженні національної ідентичності українського народу в умовах відсутності власної держави.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, УГКЦ, Сестри служебниць Непорочної Діви Марії, ССНДМ, захоронки, школи, освіта, педагогіка.

The article highlights the educational activity of the Sisters Servants of Mary Immaculate, the congregation of UGCC in Eastern Galicia, from the foundation of the Order in 1892 until the beginning of World War II. The publication considers one of the priority areas of the S.S.M.I. congregation – work with children in preschools (zackhoronky), orphanages and schools. The article presents the analysis of pedagogical activity of the sisters in the preschools, which was based on the Froebel's method of raising children, and was considered to be very popular at that time and was recognized by the state. The study analyzes the "Rules of the S.S.M.I. Congregation", which regulated not only the life of the monastic community, but also work with children, in particular in preschools. The purpose of the educational process in them was the comprehensive development of the children, taking into account their individual and age characteristics. While preparing for the work in the preschools, the sisters received a professional pedagogical training in relevant public or private educational institutions. The article also deals with the peculiarities of the foundation of preschools, the development of their network on the territory of Lviv, Peremyshel and Stanislaviv dioceses. The study also found that nuns cared for orphans, whose number had multiplied since World War I. With regard to orphans, the S.S.M.I. established vocational schools with the aim of giving children the necessary knowledge to acquire a profession. Later, the sisters extended their work to public schools, but their development was hampered by World War II. Schools founded by the Congregation of the Sisters Servants of Mary Immaculate played an important part in Ukrainian education, not only providing professional knowledge, improving the intellectual level of children, but also playing an important role in preserving the national identity of the Ukrainian people.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, UGCC, the Sisters Servants of Mary Immaculate, S.S.M.I., preschools, education, pedagogy.

УДК 27-788-055.2+37
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.5>

Залуцька Г.І.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У кінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. в Українській греко-католицькій церкві почали поставати нові монаші згромадження, які відіграли важливу роль не лише в історії цієї церкви, а й українського суспільства загалом, зокрема в педагогічному вихованні дітей дошкільного і шкільного віку. У 1892 р. священник Кирило Селецький (1835–1918) і священник Чину св. Василя Великого Єремія Ломницький (1860–1916) заснували згромадження Сестер служебниць Непорочної Діви Марії (ССНДМ), одним із головних завдань якого була педагогічна праця з дітьми. Починаючи свою роботу із захоронки (дитячого садочка) у с. Жужель на Сокаль-

щині, черниці ССНДМ надалі розширили свою діяльність, засновуючи й працюючи в сиротинцях, школах, лікарнях, притулках для похилих віком, чим унесли великий вклад у розвиток інтелектуального, релігійного та національного виховання українського суспільства. Завдяки самовідданій праці сестер уже в найближчі роки осередки згромадження, а з ними і їхні навчально-виховні заклади охопили не лише Галичину, а й країни, куди українці переселилися в пошуках кращої долі: Канаду (1902) і Бразилію (1911), Югославію (1906), а згодом Закарпаття (1928) і США (1938).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Дискусія довкола заснування згромадження

ССНДМ відображена в статтях В. Кедринського, В. Навроцького, Д. Ткачука. Постать засновника ССНДМ о. Кирила Селецького та його внесок у розвиток дошкільного виховання були предметом досліджень Л. Салук-Стойковського, Т. Вергуна, Я. Квасецької, еп. Андрія (Сапеляка), с. Наталії (Марко). Праця ССНДМ у захоронках була темою дипломної роботи с. Єлизавети (Проць), певні аспекти шкільництва опрацьовував І. Комар. Дослідженням історії згромадження займалися також сестри ССНДМ, зокрема Анастасія (Мельник), Теодосія (Варецька), Моніка (Болеста), які є не лише авторками спогадів, а й коротких історичних нарисів. Єдиною працею, що всебічно досліджує історію ССНДМ і ґрунтується на багатому джерельному матеріалі, залишається «Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М.» авторства Атанасія Великого – ченця Чину св. Василя Великого. Однак його праця видана понад пів століття тому, з огляду на це, потребує доповнення та актуалізації.

Мета статті – висвітлення освітньої діяльності згромадження Сестер службниць Непорочної Діви Марії на Галичині в кінці XIX – у 30-х роках XX ст., аналіз педагогічного аспекту їхньої праці в дошкільних і шкільних установах, з'ясування особливостей навчально-виховної теорії і практики, місця й ролі в цьому процесі ССНДМ.

Виклад основного матеріалу. Створюючи новий чин, його засновники підкреслювали, що головна причина його повстання полягає в заспокоєнні духовних потреб бідних, позбавлених належної освіти, сільських дівчат [1, с. 11; 17–18]. Проте вже на самих початках існування чернечої спільноти було зроблено акцент на важливій місії нового чину: педагогічній праці сестер із дітьми в дитячих дошкільних закладах – захоронках. Такого типу виховні заклади з'явилися в Європі ще на початку XIX ст., досить часто їх засновували релігійні організації різних конфесій для опіки над бідними дітьми, батьки яких важко працювали й не мали часу займатися вихованням дітей. У другій частині «Правил», які регламентували життя ССНДМ, у главі присвяченій меті чину, підкреслено: «Завданням їхнім буде ... засновувати захоронки для малих дітей сільських...» [7, с. 165–166]. Також для сестер став гаслом заклик засновників згромадження: «Виховувати серце народу», під яким малися на увазі діти та молодь, які часто були покинуті напризволяще і своїми батьками, і суспільством [6]. Не менш важливою була й турбота засновників про збереження української ідентичності в багатокультурному середовищі Східної Галичини, зокрема протидія полонізації. Згідно з офіційною статистикою, у 1890 р. у Східній Галичині функціонувало 58 дошкільних закладів, однак серед них не було жодного українського. Відвідування поль-

ськомовних дитячих садочків українськими дітьми ставало складником полонізаційних процесів і не могло не викликати стурбованості в українських громадських колах [4, с. 16].

У таких умовах сестри ССНДМ 15 травня 1893 р. відкрили в с. Жужелі (Львівська область) свою першу експериментальну захоронку. У ній сестри, використовуючи досвід римо-католицького жіночого ордену Феліціанок, застосували методику виховання дітей, запропоновану Фрідріхом Вільгельмом Фребелем (1782–1852), що тоді була поширена в Австро-Угорській імперії [1, с. 51]. Вона полягала в повноцінному фізичному та духовному розвитку дитини, розкритті її індивідуальності й «виявленні божественного начала». Важливе місце в ній посідали дидактичні ігри, праця, навчання та релігійне виховання [5, с. 12–13]. Перша українська захоронка була досить простою. Отець Селецький для її потреб переобладнав звичайну господарську стодолу. Щодня туди приходили п'ятдесят дітей. Сестри-виховательки навчали дошкільнят пісень, поезій та ігор [2]. У II частині «Правил» ССНДМ, укладених у 1892 р., докладно описано обов'язки сестер і дітей у захоронках, те, як варто виховувати й навчати дітей. День мав починатися з молитви, опісля якої йшли ігри, лише тоді навчання. Заняття мали відбуватися усно, доступно для дітей, не дуже довго. Післяобідній час був поділений на працю – копання, гарбання, виполювання грядок, замітання стежок, місць для ігор і навчання – вправи з лічби, причому з використанням предметів довколишньої природи. Опісля слідувало моральне повчання: похвала, зауваження чи невелике покарання. Закінчувався день також молитвою [8, с. 196–201]. Прийняті в 1907 р. нові «Правила» ССНДМ уточнили, що сестри в захоронках, згідно з опрацьованою системою, повинні навчати дітей молитов, катехизму, біблійної історії, лічби, дитячих ігор, віршів і пісень [10].

Метою навчально-виховного процесу в захоронці було не лише приготування до початкової школи, а й усебічний розвиток дитини з урахуванням її індивідуальних і вікових особливостей. У цих закладах сестри опікувалися дітьми у віці 3–7 років, виховуючи їх у дусі християнської педагогіки та національної свідомості. Черниці дбали про всебічний розвиток дітей: фізичний, моральний і розумовий. До програми захонок входили такі виховні елементи, як ритмічна гімнастика, спів, дихальні вправи, малювання, рукоділля, вправи володіння мовою. Сестри-виховательки ознайолювали дітей з літерами абетки та цифрами, проводили прогулянки-екскурсії до лісу, у поле, на річку. У захоронках діти влаштовували святкування з нагоди важливих національних дат і релігійних свят, зокрема св. Миколая, Дня матері, дня народження Тараса Шевченка [6].

До праці в захоронках сестри готувалися, отримуючи професійну педагогічну підготовку. «Правила» ССНДМ наказували: «Сестра, котра провадить захоронку, має бути до того приготовлена і вправлена». До цього ж зобов'язували сестер і державні органи, що вимагали від усіх монахинь, які займаються педагогічною діяльністю, проходити необхідні педагогічні курси або ж здобувати ґрунтовну педагогічну освіту. Аби виконати вимоги, сестри ССНДМ навчалися в Державній захоронярській семінарії ім. Ст. Яховича у Львові та а Приватній захоронярській семінарії ім. св. Йосафата, якою керували черниці Чину св. Василя Великого. Монахині ССНДМ відвідували й педагогічні курси з ведення захоронок у Товаристві «Українська захоронка» у Львові, а деякі навчалися на Вищих педагогічних курсах у Варшаві [6].

Успіх першої української захоронки в Жужелі став поштовхом до створення цілої мережі дитячих дошкільних закладів у Східній Галичині та за її межами. За сприянням духовенства й релігійних товариств УГКЦ та матеріальної підтримки заможних доброчинців та української інтелігенції сестри ССНДМ відкривали нові чернечі осередки, а поряд із ними захоронки. Наступна захоронка була заснована вже через рік – у червні 1894 р. у с. Самолусівці (Тернопільщина). До її відкриття причинився місцевий священик о. Козоровський і заможний селянин Степан Кормило. Завдяки фінансовій підтримці прихильних до українського національного руху князів Сапіг відразу три захоронки повстали на території їхніх маєтків на Тернопільщині: у Циганах (1895), Ланівцях (1898) і Більчі Золотому (1901) [2].

Не стояло осторонь важливої справи українського дитячого виховання й вище духовенство УГКЦ. Зокрема, стараннями митрополита Галицького Сильвестра (Сембратовича) відкрито захоронки ССНДМ в Перегінську (1895) і Крилосі (1897). Його наступник на митрополичій кафедрі – Андрей (Шептицький), майже пів століття підтримував виховну діяльність ССНДМ. Ще будучи ченцем ЧСВВ він посприяв, аби його родина гарантувала своїми маєтками цивільну відповідальність згромадження ССНДМ перед державою [1, с. 52–53]. Підтримували заснуванню захоронок у своїй єпархії і єпископи Станіславівські. Коли в 1904 р. єп. Григорій (Хомишин) очолив Станіславівську єпархію, на її території було лише чотири захоронки ССНДМ. Завдяки всебічній підтримці єпископа Хомишина дошкільні заклади з'явилися в Городенці (1905), Микуличині (1906), Бучачі (1911), Станіславові (дві в 1915 і 1917), Делятині й Тисмениці (1927), Надвірній (1929), Заболотіві (1932), Монастирських (1935) тощо [2].

Та найбільше захоронок у цей період сестри ССНДМ зорганізували в рідній Перемишльській єпархії. Зокрема, станом на 1904 р. її території

діяли 12 осередків ССНДМ і практично при кожному з них існувала захоронка [16, с. 390–392]. Ця тенденція збереглася й надалі: ще через десятиліття – у 1924 р. – у Перемишльській єпархії нараховувалося вже 17 захоронок і п'ять сирітських притулків [9, с. 91]. Натомість у цей самий час у Львівській єпархії існували 11 захоронок і шість сиротинців [13, с. 301–302], а в Станіславівській єпархії відповідно – одна захоронка й шість сирітських притулків [11, с. 276–278]. За даними видання ЧСВВ «Календар Місіонаря», станом на 1929 р. згромадження Сестер служебниць у Львівській, Перемишльській і Станіславівській єпархіях УГКЦ опікувалося 39 захоронками, у яких виховували 1750 дітей [2]. Мережа захоронок у 30-х рр. невпинно зростала. У 1936 р. лише одна Перемишльська єпархія нараховувала 33 захоронки, де навчалися понад 1700 дітей. Окрім постійних захоронок, також діяли п'ять сезонних (літніх), що приймали на виховання близько 350 дітей [14, с. 136–139]. Захоронки ССНДМ відіграли важливу роль у збереженні національної ідентичності українського народу в умовах утисків і нищення його мови і культури. Виховуючи дітей, сестри ССНДМ позитивно впливали й на дорослих. Їхні дошкільні заклади стали місцем морального й культурного виховання українського жіноцтва.

Перша світова війна (28 липня 1914 – 11 листопада 1918) стала для молодого згромадження ССНДМ не лише періодом серйозних випробувань, а й моментом, коли сестри, відповідаючи на виклики часу, поширили свою працю на дуже важливу ділянку – опіку над сиротами. Як підкреслив історик о. Атанасій Великий, «воєнні й повоєнні сиротинці – це був «новий мировий бій за майбутнє людства ... у якому у перших рядах стояли Служебниці Пречистої Діви» [1, с. 187]. Уже під час війни засновано сиротинці, у яких працювали сестри ССНДМ, у Бережанах, Болехові, Бориславі, Городку, Калуші, Коломиї, Кам'янці-Струмилівій, Косові, Львові, Новосілках Дудинських, Перемишлі, Раві-Руській, Снятині, Станіславові, Старому Самборі, Стрию, Тереховлі, Тернополі, Турці [1, с. 187]. Опікою над українськими сиротами сестри займалися й у тимчасових таборах, куди австрійська влада переселила жителів прифронтових українських сіл: Гмінд (Верхня Австрія) та Хоцин і Святоборіце (Чехія). Це була не лише відповідальна, а й важка праця: у Гмінді дев'ять сестер опікувалося майже 800 сиротами [1, с. 188]. Багато із цих сиротинців продовжили працювати й у мирний час: згідно з каталогом ССНДМ за 1938 р., сестри в Галичині (Провінція Співстраждання Матері Божої) опікувалися 15 сирітськими захистами [3].

Цікавим прикладом піклування сестер про позбавлених батьківської опіки дітей є історія сирітського захисту (притулку) у Бориславі. Чер-

ниці з великою відповідальністю поставилися до праці із сиротами: коли дівчата підросли, сестри намагалися допомогти їм стати на ноги та навчали їх самостійно заробляти на життя. З огляду на це, у 1928 р. ССНДМ відкрили в Бориславі трирічну школу крою та шиття, завданням якої було, зокрема, надати фахову, безкоштовну освіту сиротам. Окрім професійних предметів, сестри викладали дітям і загальноосвітні: українську мову, краєзнавство, історію, релігію, гігієну та спів. Навчання в школі відбувалося від 1 вересня до кінця червня. Уроки тривали з 9 до 15 год. Упродовж першого року навчання учениці опановували рукоділля (біле гаптування, мережання, вишивання прикрас на одязі), шиття та крій білизни, моделювання, товарознавство. Програма другого і третього років включала рукоділля (кольорове гаптування), теорію крою, практику й методику крою та шиття, пошиття суконь. Після завершення навчання учениці склали іспит перед комісією й отримували свідоцтво. Учениці, які успішно завершили школу і пройшли трилітню практику, одержували право на самостійне ведення власної майстерні. Школа сестер була обладнана швейними машинками, манекенами, таблицями, а також бібліотекою, для якої передплачували журнали з викрійками для шиття, у тому числі й український журнал «Нова хата». Учениці навчалися, шиючи власний одяг або одяг для дітей-сиріт, якими піклувалися сестри в Бориславському сиротинці. У школі також навчали пошиття церковних риз, гаптування та ткання золотими нитками [2].

Окрім праці в захоронках і сиротинцях, ССНДМ у 20–30-рр. ХХ ст. почали відкривати й загальні школи. Зокрема, за даними каталогу ССНДМ, за 1938 р. сестри, окрім виховних інтернатів для дівчат у Бережанах і Снятині, керували також вселюдними школами в Перемишлі та Глибочку [3]. Завдяки їхнім старанням первісно чотирирічна вселюдна школа в Перемишлі у 30-х рр. ХХ ст. була перетворена на семирічну [15, с. 150]. Сестри ССНДМ впродовж 1935–1939 рр. також керували школою в Борщеві [12, с. 183]. Однак працю в галузі шкільництва сестрам не вдалося розвинути через початок Другої світової війни, після якої з ліквідацією УГКЦ були знищені й усі навчальні заклади ССНДМ.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що згромадження Сестер служебниць Непорочної Діви Марії зробило вагомий внесок у розвиток української освіти й педагогіки в Східній Галичині у кінці ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. Від моменту заснування згромадження в 1892 р. сестри присвятили свою діяльність служінню українському народові, зокрема, через працю в дошкільних закладах, сиротинцях і школах. Педагогічна діяльність сестер у захоронках ґрунтувалася на фребелівській методиці виховання дітей, що вважалася передо-

вою і була визнана державними органами. Доказом високої професійності праці ССНДМ було швидке зростання їхніх захоронок у цілій Галичині. Важливою ділянкою праці черниць була також опіка над сиротами, з думкою про яких ССНДМ засновували фахові школи, що мали на меті надати дітям безкоштовну професійну освіту. Згодом сестри поширили свою працю також на загальні школи. Навчальні заклади ССНДМ стали важливою ланкою української освіти, що не лише покращували інтелектуальний рівень учнів, а й відіграли важливу роль у збереженні національної ідентичності українського народу в умовах відсутності власної держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий А. Нарис історії Згромадження СС. Служебниць П.Н.Д.М., 1892–1967. Рим, 1967. 767 с.
2. Виховна діяльність Сестер Служебниць на початках створення Згромадження. URL: http://www.ssmi-ua.org/educational_activities.html (дата звернення: 28.07.2020).
3. Каталог Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії на 1938 рік. Жовква, 1938, 53 с.
4. Квасецька Я. Кирило Селецький в історії дошкільного виховання України. *Молодий вчений*. 2019. № 7.1. С. 15–18.
5. Нагачевська З. Українське дошкільня в освітньому просторі Східної Галичини (кінець ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 2015. 254 с.
6. Першій захоронці 120 років. URL: <http://ichistory.org.ua/2016/12/02/pershij-zahorontsi-120-rokiv/> (дата звернення: 28.07.2020).
7. Правила Служебниць Пречистої Дѣвы Маріі Непорочно Зачатої. *Душпастырь*. 1896. № 7. С. 165–171.
8. Правила Служебниць Пречистої Дѣвы Маріі Непорочно Зачатої. *Душпастырь*. 1896. № 8. С. 196–203.
9. Спис парохій і священників гр.-кат. злучених Епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької на рік 1924. Перемишль, 1923. 118 с.
10. Устави Згромадження Сестеръ Служебниць Преч. Дѣвы Маріі Непороч. Зачатої обряду греко-католицького. Жовква, 1907, 201 с.
11. Шематизм всего клира Греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1925. Станиславів, 1925. 325 с.
12. Шематизм всего клира Греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1935. Станиславів, 1935. 213 с.
13. Шематизм гр.-кат. духовенства Львівської Архієпархії на рік 1924. Львів, 1924. 328 с.
14. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької на рік Божий 1936. Перемишль, 1936. 164 с.
15. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької на рік Божий 1934. Перемишль, 1934. 179 с.
16. Шематизмъ всего клира греко-католицької митрополічой архієпархії Львовской на рокъ 1904. Львовъ, 1904. 454 с.